

Matelijat ja sammakkoeläimet

Kyykäärme

Vipera berus

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

kyykäärme, kyykärme, kyy, käärme, mato, huggorm, esping, äsping

Kyykäärme on ainoa myrkyllinen Suomessa elävä käärme, ja sen väritys vaihtelee harmaan ja ruskean eri sävyissä. Kyyn tunnistaa usein sahalaitakuvioinnista, mutta sen selässä voi myös kulkea vain juova tai eläin voi olla yksivärinenkin. Käärmelajien tunnistaminen toisistaan voi siis olla haastavaa, mikä on hyvä tiedostaa, kun tarkastelee lehtiaineistosta keräämiemme käärmehavaintoja. Lisäksi kulttuurinen tietous eläinlajeista on vaihdellut eri aikoina, mikä näkyy myös vaihdelleessa tarpeessa tunnistaa käärmelajeja. Lehdistö-

sä kirjoitettiin välillä vain käärmeistä ilman tarkempia lajiin viitanneita nimityksiä. Hyvä esimerkki erilaisista lajikäsityksistä on myös *Folkwännen*-lehden kirjeenvaihtajan näkemys, jonka mukaan kansa ei tehnyt eroa kyyn ja rantakäärmeen välillä, vaan ajatteli kaikkien käärmeiden olevan myrkyllisiä ja täynnä myrkkyä (*Folkwännen* 23.7.1889).

Suurin osa lajitekstin lopussa oleviin karttoihin merkityistä pisteistä kätkee sisäänsä uutisen konfliktista ihmisen ja kyykäärmeen välillä. Myrkyllisenä eläimenä kyy saattoi

purra pihamaalla, pelloilla tai metsässä liikunutta ihmistä tai kotieläintä vaarallisesti. Uutisissa kerrottiin säännöllisesti kuolemaan-kin johtaneista käärmeenpuremista. Lehdissä opastettiin vuosikymmenestä toiseen, miten välttää kyyne purema ja antaa ensiapua pureman saaneelle. Pureman saattoi välttää varovaisuudella ja jalkineiden tai sukkien käytöllä. Pureman sattuessa kehoitettiin poistamaan myrkky haavasta imemällä tai leikkaamalla haavaa suuremmaksi. Alkoholilla nauttimista pidettiin tehokkaana lääkkeenä vielä 1900-luvun alussa. (*Kaiku* 29.7.1904; *Karjala* 16.7.1934)

Lehtiaineistosta piirtyy kuva kyiden tappamisen yleisyydestä. Uutisten mukaan yksittäiset kyyt tapettiin pihoista ja kaupunkien kaduilta, mutta vaikuttaa siltä, että kyyt myös suorastaan vainottiin. Vaino ulottui metsiin, kallioiden koloihin ja soiden mättäisiin, joissa kyyt talvehtivat. Kerralla tapettujen kyiden määrät saattoivat nousta kymmeniin, ellei satoihin. Esimerkiksi vuonna 1914 joukko miehiä tappoi yhteensä 60 käärmettä lähellä Rajalan torppaa Hämeenlinnassa. Tapahtumista uutisoitiin ”käärmesotana”. (*Tampereen Sanomat* 16.9.1914)

Jo 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa lehdistössä nousi esiin yksittäisiä luonnon-tutkijoiden ääniä, jotka puhuivat kyiden määrätöntä tappamista vastaan vedoten niiden hyödyllisyyteen jyrksijöiden pyydystäjänä (*Karjala* 11.7.1937). Toisaalta kyiden surmaaminen antoi mahdollisuuden kerätä tietoa kyyistä ja sen levinneisyydestä. Kun tällaisia ”kyykäärmeiden joukkomurhia” tapahtui, eläintieteellinen laitos pyysi ihmisiä toimittamaan tapettuja eläimiä postipaketeissa Helsinkiin (*Keskipohjanmaa* 10.4.1926). Lehdissä ohjeistettiin lähettämään vain kuolleita käärmettä, mutta kaikki innokkaat kyiden pyytäjät eivät noudattaneet ohjeita sanasta sanaan. Gunnar Ekman kirjoitti *Luonnon Ystävä* -lehdessä vuonna 1927:

Vaikka sanomalehdissä julkaistussa kehoituksessa jonka johdosta lähetykset saapuivat, oli pyydetty tapettuja käärmettä, sisälsivät kuitenkin useimmat postissa tulleet paketit eläviä kyyt - postineitien suureksi kauhuksi. (*Luonnon Ystävä* 3/1927)

Ilmari Vainio kirjoitti kyiden levinneisyydestä ja asetti pohjoisrajan kulkemaan 68°:n leveyspiiriä, vaikkakin totesi, että pohjoisempiakin löytöjä on tehty (*Luonnon Ystävä* 4/1930). Nimenomaan pohjoiset havainnot kiinnostivat tutkijoita ja luontoharrastajia, ja niitä julkaistiin alan lehdissä (*Luonnon Tutkija* 3/1958). Jouko Kaisilan mukaan kyy vaikuttaa olleen jossain määrin poikkeus luonnontieteellisestä mielenkiinnosta syrjään jääneiden matelijoiden ja sammakkoeläinten joukossa. Sen levinneisyys tunnettiin paremmin kuin esimerkiksi rantakäärmeen (*Luonnon Tutkija* 2/1949).

Sanomalehdistöön on heijastunut uskomusten ja tarinoiden paljous, joka käärmisiin kansankulttuurissa on liittynyt. Lehdissä kiersi perättöminä julkaistuja mätäkuun uutisia ja uskomattomia tarinoita vaikkapa lehmän tai ihmisen sisään luikerrelleista käärmistä. Vaikka nämä uutiset eivät käy käärmehavainnoista, niissä voi nähdä heijastuksia kyiden laajasta levinneisyydestä ja läsnäolosta menneisyyden ihmisten elämässä. Myös havainnoista raportoineisiin uutisiin saattoi hiipiä mielikuvituksellisia piirteitä. Ilmari Vainio kirjoitti *Suomen Luonto* -lehdessä vuonna 1953, että hän oli saanut aikanaan tutkittavakseen vuonna 1932 Jalasjärvellä talvipesästä tapetut 86 kyytä. Lehdet uutisoivat tuolloin suurimpien tapettujen matelijoiden olleen metrinkin mittaisia, mutta Vainion mukaan pisinkään yksilö ei yltänyt kuin 66,5 senttimetriin. (*Suomen Luonto* 1/1953)

1900-luvun kuluessa lehdissä suositellut käärmeen pureman hoitokeinot muuttuivat vähitellen. Alkoholilla tai myrkyn poistamista

Kuva 2. Saksalaisen taiteilija Heinrich Harderin kuvaus kyykkäärmeistä Richard Sternfeldin teoksesta *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas* (1912).

puremahaavasta ei enää neuvottu vaan päinvastoin näitä keinoja alettiin pitää vanhanakaisina ja toimimattomina. Purrun jäsenen paikallaan pitäminen ja ennen kaikkea käärme-seerumi olivat lehtien mukaan tehokkaimpia hoitokeinoja. (*Haminan Lehti* 22.6.1935; *Satakunnan Kansa* 26.11.1954) Kansalliskirjaston digitoimiin sanoma- ja aikakauslehtiin tehtyjen hakujen perusteella hydrokortisonia sisältäneistä kyypakkauksista alettiin kirjoittaa lehdistössä 1960-luvulta alkaen (*Länsi-Savo* 26.6.1962; *Maaseudun Tulevaisuus* 2.7.1968).

Sanomalehtien mukaan yhdestä kahteen ihmistä kuoli käärmeen puremaan vuosittain 1960-luvun alussa (*Nya Pressen* 19.7.1961), mutta muutos oli tapahtumassa. *Länsi-Savossa* kirjoitettiin vuonna 1966, ettei viime vuosina Suomessa ollut enää sattunut kyynpuremia, jotka olisivat johtaneet ihmisen kuolemaan. Syyksi arveltiin tiedonlevitystä sekä uusia, tehokkaita lääkkeitä. (*Länsi-Savo* 12.6.1966) Samaan aikaan maatalousyhteiskunta oli murroksessa. Maanviljely koneellistui ja eläintuotanto teollistui, kotieläimet suljettiin laitumilta sisätiloihin ja ihmiset muuttivat työskentelemään kaupunkeihin palveluammatteihin. Arkipäiväiset kohtaamiset kyiden

kanssa ja sen myötä riski saada käärmeen purema koskettivat mahdollisesti vähenevää osaa ihmisistä ja kotieläimistä. Lisäksi kulkuyhteydet nopeutuivat, joten voisi ajatella, että lääkäriin pääsi nopeammin kuin ennen. Näin lääketieteen, kulkuyhteyksien ja yhteiskunnan muutokset vaikuttivat todennäköisesti ihmisen ja käärmeen kohtaamisiin.

Vielä 1950-luvulla suurista käärmesaaliista uutisoitiin positiiviseen sävyyn (*Ilmajoki* 22.4.1954). ”Suomen ennätys kyiden surmaamisessa?” uutisoi *Savo* huhtikuussa 1954 tapauksesta, jossa Laihian Jokiperän asukkaat olivat tappaneet lähes tuhat käärmettä suon laidasta. Uutiset Jokiperällä tapetuista käärmeistä levisivät yli viidessäkymmenessä lehdessä, ja tapaus herätti muutamia kriittisiäkin ääniä, jotka arvostelivat hyödyllisten kyiden tappamista tällä tavoin. (*Kokkola* 28.4.1954; *Savo* 30.4.1954)

Keskustelu kyyn rauhoittamisesta vaikuttaakin nostaneen päätään lehdistössä 1900-luvun puolivälissä. Lehdissä julkaistiin ruotsalaisen kirjailija John Bernströmin puheenvuoroja kyiden puolesta (*Uusi Suomi* 13.4.1949). *Helsingin Sanomissa* käytiin useamman kannanoton mittainen väittely kyiden tappamisesta sekä näiden matelijoiden

vaarallisuudesta ja hyödyllisyydestä vuonna 1958 (*Helsingin Sanomat* 6.5.1958). Professori Paavo Suomalainen totesi vuotta myöhemmin, että kyykäärmeet pitäisi rauhoittaa. Kyyt voisi toki hävittää pihoilta, mutta ”mieletöntä tappamisintoa” metsistä ja pelloilta tulisi vähentää (*Helsingin Sanomat* 25.6.1959). Yhteinäistä mielipidettä asiasta ei voinut lehtiin kirjoittaneiden ihmisten välillä. Esimerkiksi *Kuhmoisten Sanomissa* pakinoitsija ”Matti-setä” kommentoi Suomalaisen lausuntoa ja ”herrojen” vieraantuneisuutta tavallisten ihmisten kokemuksista:

Jos siitä nyt sitten tulee ehdotuksen mukainen laki tai asetus, on se yksi niitä parakraaffeja, jotka ovat ihmisten kiusaksi

tällätyt, ja ovat kansan oikeustajunnan vastaisina kuolleina syntyneitä lakeja. (*Kuhmoisten Sanomat* 30.6.1959)

Kyyin pääsyä lain suojelun piiriin saatiin kuitenkin odottaa vielä vuosikymmeniä. Muut matelija- ja sammakkoeläimet rauhoitettiin vuonna 1983, mutta kyy jäi silloin vaille lain suojaa, vaikka muissa Euroopan maissa kyytkin olivat rauhoitettuna (*Etelä-Suomen Sanomat* 27.4.1983; *Maaseudun Tulevaisuus* 27.10.1983). Kyy rauhoitettiin Suomessa vasta vuonna 2023, eikä sen elämää saa nykyään luonnonsuojelulain mukaan perusteettomasti häiritä. Kuitenkin jos kyy aiheuttaa ihmiselle tai eläimelle vaaraa, sen saa ottaa kiinni ja siirtää, tai jos tämä ei onnistu, tappaa.

Hakusanat

Kyykäärmettä käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä ja hakutermeillä *kyykäärme*, *kyykäärme*, *kyy +käärme*, *kyy +kärme* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *huggorm*. Lehdissä kirjoitettiin välillä vain yleisesti käärmeistä. Vaikka havainnon kontekstista kuten pureman vakavista seurauksista tai käärmeen ulkomuodosta voisi päätellä kyseessä olleen kyykäärme, ei hakua ole suoritettu pelkästään nimityksillä *käärme* tai *orm* sen takia, että kaikkia tuloksia olisi ollut mahdotonta käydä läpi hankkeen aikataulussa. Lisäksi aineistoa on haettu 1940–1960-luvuilta lehdistä *Suomen Luonto* ja *Luonnon Tutkija*.

Kirjallisuus

Hustich, Ilmari. ‘Kyykäärme tuntuilla’. *Suomen Luonto* 3/1958.

Kaarlenskaski, Taija ja Otto Latva. ‘Johdanto’. Teoksessa *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Toim. Taija Kaarlenskaski ja Otto Latva. Vastapaino, Tampere 2022, 7–24.

Kaisila, Jouko. ‘Kirjallisuus ja kokoelmatiedot maamme sammakkoeläinten ja matelijoiden levinneisyydestä’. *Luonnon Tutkija* 2/1949.

Komonen, Aimo. ‘Kyykäärme (Vipera berus) tavattu Inarin Nellimössä?’ *Luonnon Tutkija* 1/1950.

‘Kyy’. *SEY Suomen Eläinsuojelu*. <https://sey.fi/luonnonelaimet/kyy/>. Viitattu 26.2.2025.

Tarnanen, Lisse ja Jarmo Latva. *Kiehtovat kyyt*. Madella Oy, Espoo 2020.

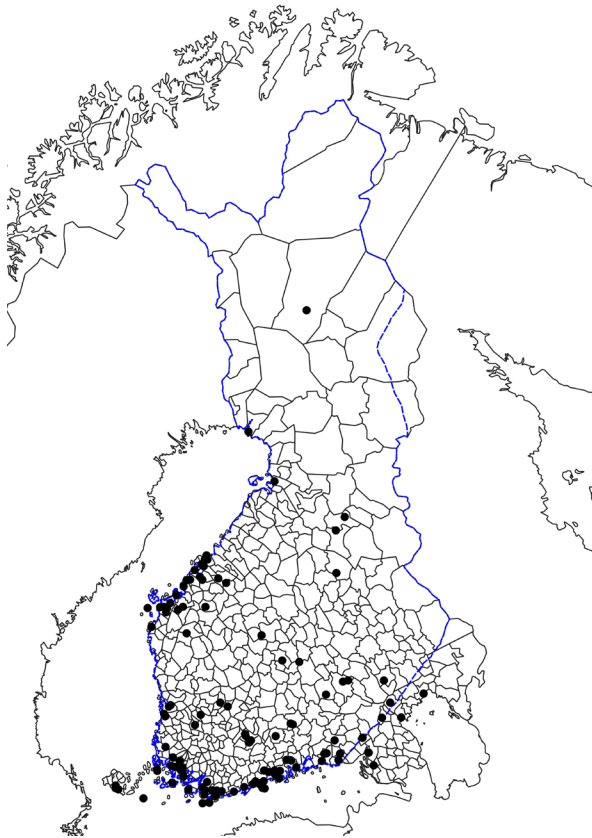
Vainio, Ilmari. ‘Kyy, ainoa myrkkykäärmeemme’. *Suomen Luonto* 12/1953.

Kuvalähteet

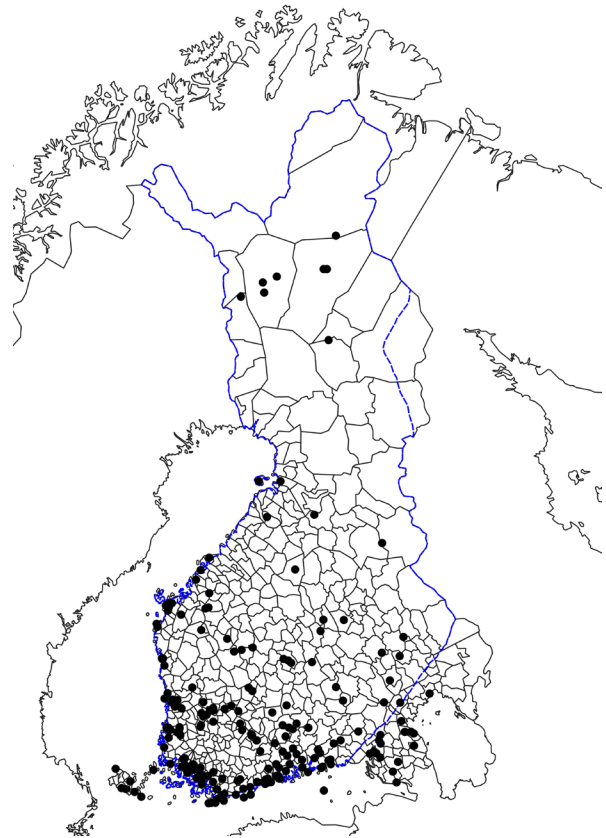
Kuva 1. Hannu Salmi. Kyy. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912. Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>

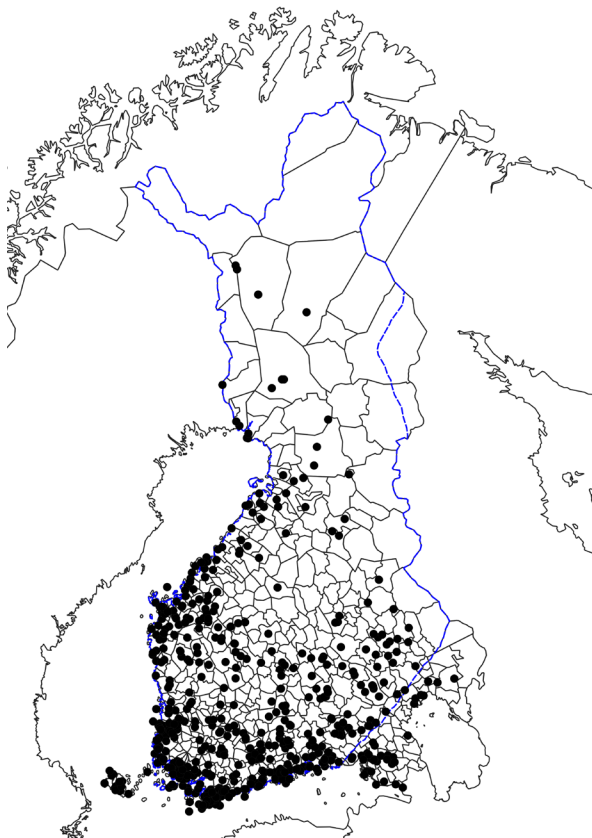
Kyykäärmehavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä Luonnon Tutkijassa ja Suomen Luonnossa 1800–1969.

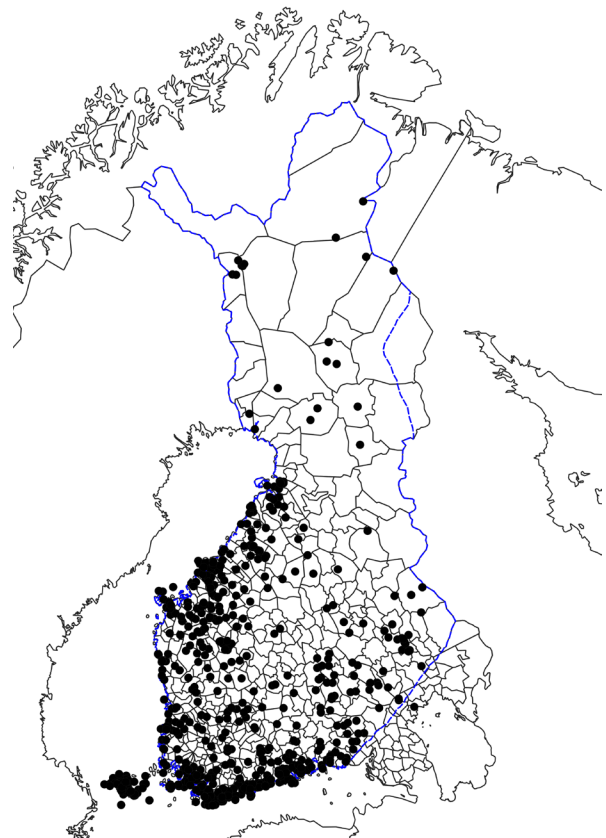
1854–1899

1900–1919

1920–1939

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Möly- sammakko

Pelophylax ridibundus

Teksti ja aineistonkeruu: Harri Uusitalo

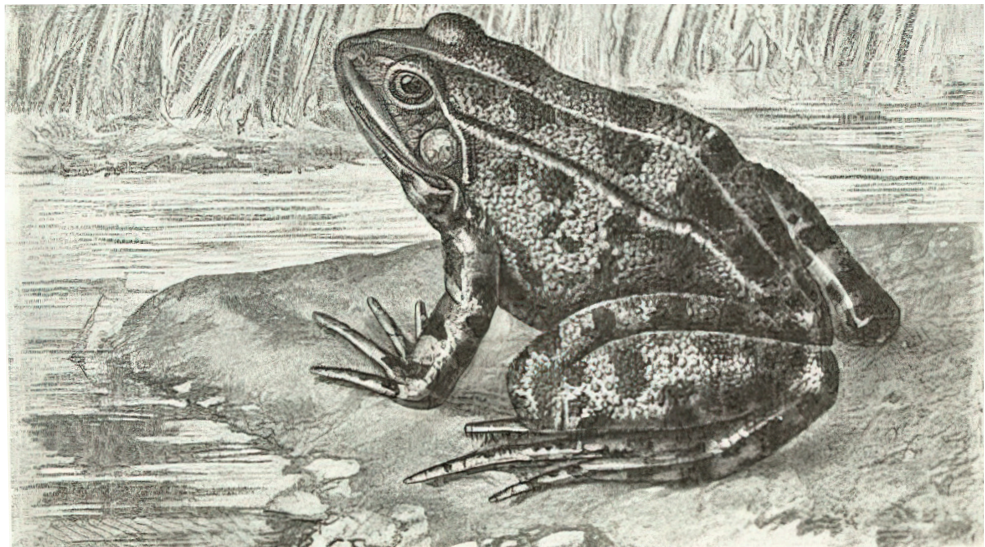
Lajista käytettyjä nimityksiä
mölysammakko, järvisammakko,
skrattgroda, sjögroda

Mölysammakko on Suomessa vihersammakoiden sukuun kuuluvana lajina kansallisesti haitalliseksi säädetty vieraslaji. Tämä tarkoittaa, että sen tuonti, hallussapito, kasvatus, kuljetus ja ympäristöön päästäminen on kielletty. Mölysammakko on äänekäs, ja sen ääntelyssä on myös naurumaisia piirteitä. Tähän perustuvat lajin nimitykset suomeksi ja suomenruotsiksi (skrattgroda).

Aukusti Juhana Melan *Suomen luuran-koiset* -teoksessa (1882) tai sen vuonna 1909

ilmestyneessä Kaarlo Eemeli Kivirikon täydentämässä laitoksessa ei esitellä mölysammakkoa, koska niiden ilmestymisaikoina lajia ei vielä tavattu Suomessa. Sen sijaan Kivirikon julkaisemaan vuoden 1940 painokseen tieto mölysammakon leviämisestä Suomeen ehti, ja lajin mainittiin elävän Helsingissä Vanhankaupunginlahdella, Herttoniemen Saunalahdessa ja Porvoossa. Lajia kutsutaan teoksessa riikinruotsin (sjögroda) tapaan järvisammakoksi.

Kuva 2. Mölysammakko Kaarlo Eemeli Kivirikon teoksessa Suomen selkärankaisten (1940).

Suomen Luonto -lehdessä vuonna 1950 arvioitiin, että mölysammakko olisi laajentamassa Suomessa reviiriään Helsingistä Suomenlahden rannikkoa pitkin, sillä se oli tavattu Porvoon Tolkkisista (*Suomen Luonto* 9/1950). Samana vuonna *Luonnon Tutkija* -lehdessä julkaistiin Vanamo-seuran nimistökomitean lista Suomessa elävien selkärankaisten nimityksistä, ja mukana oli myös mölysammakko (*Luonnon Tutkija* 3/1950). Seuraavana vuonna *Luonnon Tutkijassa* puolestaan kerrottiin, että *Societas pro Fauna et Flora Fennica* -seuran kokouksessa oli keskusteltu siitä, että mölysammakko oli jälleen havaittu Porvoossa (*Luonnon Tutkija* 3/1951).

Vielä vuonna 1967 *Maaseudun Tulevaisuudessa* esiteltiin mölysammakko osana Suomen sammakkolajistoa:

Mölysammakko on kooltaan suurin sammakkolajimme. Se lienee levinnyt maa-

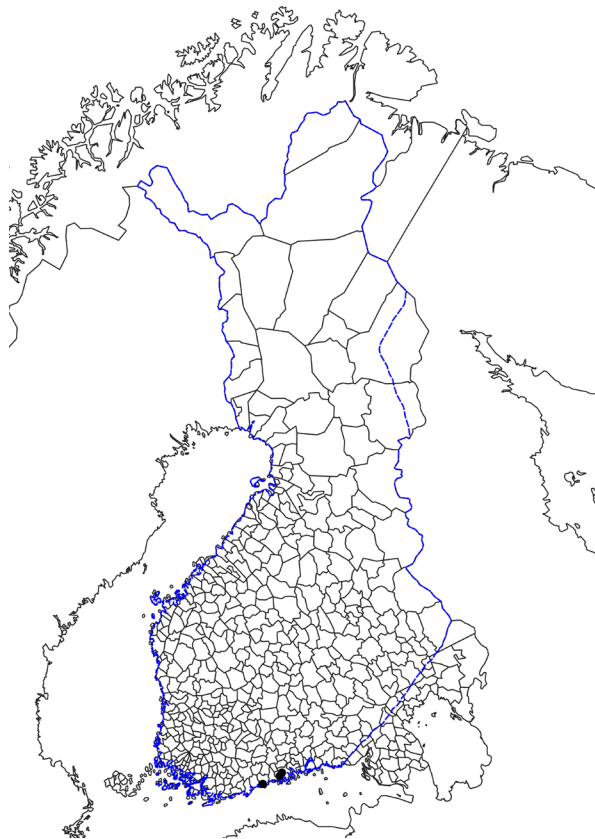
hamme alkuaan akvaarioharrastajien vapaaksi päästämien yksilöitten johdosta. Jo ainakin vuodesta 1937 saakka on Helsingin Vanhankaupunginlahdella todettu olleen elinvoimaisen mölysammakkokannan ja sieltä sitä on kulkeutunut myös ympäristöön. Olemassaolonsa se ilmaisee kurnutuksellaan, jonka sanotaan olevan niin kovaäänistä, että se häiritsee lähiseudun asukkaiden yöunta. Kurnutuksen voimakkuuteen vaikuttavat lähinnä eläimen koon ohella kurkussa kaikupohjana olevat ilmalla täyttyvät kurkkupussit. Muuten mölysammakko on arka ja varovainen. (*Maaseudun Tulevaisuus* 8.8.1967)

Vaikuttaa siltä, että lajin ajateltiin vakiintuneen osaksi Suomen lajistoa. Mölysammakko on kuitenkin sittemmin kadonnut Suomesta, joskin sen paluusta on ollut epävarmoja arveluita ihan viime vuosina.

Hakusanat

Mölysammakkoa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *mölysammakko* ja *järvisammakko* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *skrattgroda*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Mölysammakkohavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1937–1951

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Gustafsson, Nina, Joonas Gustafsson ja Markus Piha. 'Mölysammakko – Pelophylax ridibundus'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.37622>. Viitattu 25.2.2025.

Kaisila, Jouko. 'Fauna Fennica 1948–1950'. *Suomen Luonto* 9/1950.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940

'Mölysammakko'. *Vieraslajit.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://vieraslajit.fi/lajit/MX.37622>. Viitattu 25.2.2025.

Suomalainen, Paavo ja Paavo Voipio. 'Suomen selkärangaiset – Vertebrata fennica'. *Luonnon Tutkija* 3/1950.

'Yhdistysten toimintaa'. *Luonnon Tutkija* 3/1951.

Kuvalähteet

Kuva 1: Skot. Skokan skřehotavý (Pelophylax ridibundus) při skřehotání – Přírodní park Smetanka, 2024. CC BY-SA 4.0. <https://tinyurl.com/4346ust7>

Kuva 2: Kaarlo Eemeli Kivirikko. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

Rantakäärme

Natrix natrix

Teksti ja aineistonkeruu: Aino Jämsä

Lajista käytettyjä nimityksiä

rantakäärme, tarhakäärme, peltokäärme, karjakäärme, vesikäärme, snok, vanlig snok, vattensnok

Rantakäärme on myrkytön tumma matelija, jonka yleisin tuntomerkki ovat kaulalla sijaitsevat keltaisen tai oranssin väriset läiskät. Joiltain yksilöiltä nämä voivat kuitenkin puuttua kokonaan. Varhaisimpia paikka- ja aika-tiedon sisältäviä mainintoja rantakäärmeestä keräämässämme lehtiaineistossa ovat lahjoitukset tieteellisille seuroille, kuten maininta Nilsistä vuonna 1872 pyydystetystä rantakäärmeestä (*Helsingfors Dagblad* 11.4.1872). 1940-luvun kirjallisuuden mukaan rantakäärmettä tavattiin jokseenkin yleisenä Etelä- ja

Keski-Suomessa ja harvinaisena paikoin pohjoisemmassa. Heikko tuntemus matelija- ja sammakkoeläinten levinneisyydestä herätti kuitenkin huomiota luonnontutkijoiden keskuudessa. Kaarlo Eemeli Kivirikko kirjoitti vuonna 1940 rantakäärmeestä: “On seutuja, joissa ei lajia tunneta ensinkään, mutta semmoisiakin seutuja, joissa se suinkaan ole harvinainen. (Lajin levinneisyyttä sietäisi tutkia ja merkitä muistiin havaintoja!)”

Hyönteistutkija Jouko Kaisilakin hämästeli, miten huonosti matelijoittemme ja

Kuva 2. Saksalaisen taiteilija Heinrich Harderin kuvaus rantakäärmeistä Richard Sternfeldin teoksesta *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas* (1912).

sammakkoeläintemme levinneisyys tunnettiin. Käsikirjoissa toistuivat hänen mukaansa painoksesta toiseen samat ylimalkaiset sanonnat. Kaisila arveli rantakäärmeen olevan esiintymisessään paikoittainen, kuten käsikirjoissa mainittiin, mutta yksityiskohtaiset tiedot sen esiintymisestä puuttuivat täysin. Pohjoisimmat löydöt olivat 1800-luvun luonnontutkija Aukusti Juhana Melan aikaisia, ja museonäytteiden tiedot valaisivat lajin levinneisyyttä lähinnä Etelä-Suomessa. (*Luonnon Tutkija* 2/1949)

Lehtiaineistosta olemme löytäneet yksityiskohtaisia havaintoja Etelä- ja Keski-Suomen pohjoispuoleltakin. Pohjoisin havainto sijoittuu Kittilään, ja siitä raportoi Ilmari Vainio *Luonnon Tutkija* -lehdessä vuonna 1952. Hän perusti tämän tiedon metsänhoitaja Arne Blobergin kertomukseen rantakäärmeestä Kapsajoessa Kittilän pohjoispuolella vuonna 1901. (*Luonnon Tutkija* 4/1952)

Kyy ja rantakäärmeen erottaminen toisistaan on voinut olla haastavaa, joten kartois-

ta lajitekstin lopussa on jätetty pois sellaiset havainnot, joissa lajimääritys on selvästi ollut arvelun varassa. Esimerkiksi *Åbo Underrättelser* uutisoi kahdesta Turun seudulla sattuneesta käärme kohtaamisesta vuonna 1895. Toisessa kaislanippuun joutunut käärme pelästytti palvelustytön, ja toisessa lapset löysivät käärmeen maitovarastosta. Uutisessa arveltiin käärmeiden olleen rantakäärmeitä, jotka olivat vaarattomia mutta saattoivat säikäyttää ihmisiä. (*Åbo Underrättelser* 19.8.1895) Joka tapauksessa karttoihinkin valikoituneisiin käärme havaintoihin on syytä suhtautua tietyllä varauksella, koska eron tekeminen rantakäärmeen ja kyyn välillä ei ole yksinkertaista ja molempien värityksissä on vaihtelua. Esimerkiksi musta kyy saattoi sekoittua rantakäärmeeseen.

Rantakäärme on ollut lehdistössä esillä selvästi vähemmän kuin kyy, mikä näkyy sekä hakuosumien kokonaismäärässä että niiden joukosta löytyneiden havaintojen määrässä. Silloinkin, kun rantakäärme havaittiin ja siitä

kirjoitettiin, verrattiin sitä usein myrkylliseen kyyhyn. Rantakäärmettä kuvattiin ”vaarattomaksi”, ”viattomaksi” tai ”kiltiksi”. Esimerkiksi *Västra Nyland* -lehdessä raportoitiin vuonna 1933, että joukko poikia tappoi kahdeksan kunnon kyytä sekä kaupan päälle pari viaton- ta rantakäärmettä (*Västra Nyland* 1.4.1933). Lehdissä julkaistiin tietoja kyyistä ja puremien hoitamisesta läpi tarkastelemamme ajanjakson. Kirjoituksissa esiintyi välillä ohimennen myös rantakäärme, josta lähinnä kerrottiin, miten sen voi erottaa vaarallisesta kyyistä (*Vaasa* 6.7.1936). Suhtautuminen rantakäärmeeseen on ollut vuosikymmenten varrella lehdistössä suvaitsevampaa kuin kyykäärmeeseen. Tarhakäärmettä pidettiin vaarattomana ja hyödyllisenä eläimenä, joka söi haitallisia jyrsijöitä, ja näin ollen rantakäärmeitä ei kannattanut tappaa. (*Päivälehti* 11.5.1901)

Rantakäärmeen elintavat vaikuttivat siihen, että ihminen kohtasi käärmeen mahdollisesti pihapiirissään. Rantakäärme hakeutuu nimittäin munimaan lämpimiin paikkoihin. K. W. Natunen kirjoitti *Luonnon Ystävä* -lehdessä vuonna 1901 rantakäärmeestä seuraavasti:

Ihmisasuntojen läheisyyttä se rakastaa; si- tähän sen suomalaiset nimet, tarha-, pelto-, karjakäärme, ilmaisevat. Täällä ottaa se asunnokseen lanta- ja muratunkiot, tunkeutuu uskaliaasti navettoihin, talleihin, kellareihin, vieläpä itse ihmisasuntoihin. (*Luonnon Ystävä* 9/1901)

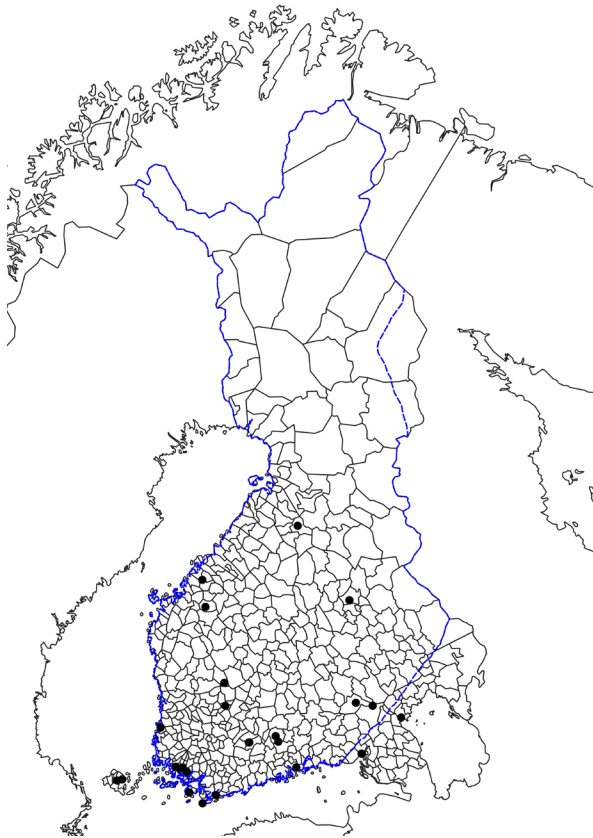
Joskus lantakasoista ja tunkioista löytyneet rantakäärmeet ja niiden munat herättivät huomiota. Loviisassa lantatunkion siirtämi- sen yhteydessä löydettiin suuri toista metriä pitkä rantakäärme, pienempiä käärmeitä sekä käärmeen munia uutisen mukaan peräti sa- doittain (*Loviisan Sanomat* 6.8.1926). Käärmeet hakeutuivat tai joutuivat välillä myös kaupunkeihin, jonne harhautuneet rantakäär-

meet saivat yleensä surmansa kyiden tavoin (*Aamulehti* 20.9.1898).

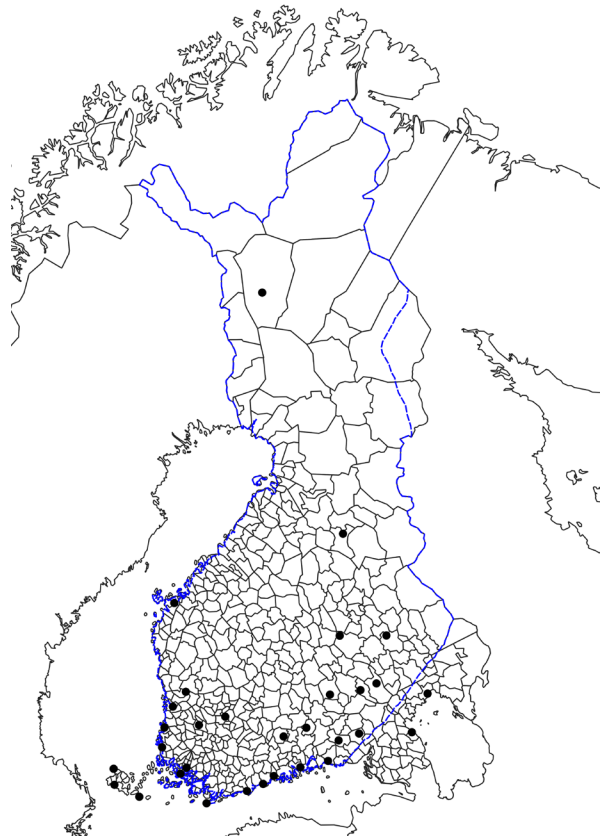
Kansankulttuurissa käärmeisiin liittyy runsaasti tapoja, uskomuksia ja tarinoita, jot- ka heijastuivat myös lehdistöön. Ihmiskasun- tojen lähellä viihtyneet rantakäärmeet elivät lehtien sivuilla esimerkiksi elättikäärmeistä kertoneissa vanhoissa tarinoissa (*Sanomia Turusta* 20.2.1878; *Vasabladet* 14.7.1920). Vanha tapa pitää käärmeitä suomalaisissa maataloissa juontaa juurensa historiallisten lähteiden perusteella ainakin 1600-luvulle asti. Elättikäärmeitä ruokittiin usein maidolla ja uskottiin, että ne suojelivat vastavuoroisesti taloa ja karjaa.

Suomen elinkeinorakenne alkoi muuttua voimakkaasti 1950- ja 1960-luvuilla. Maata- lousyhteiskunnalle tyypilliset pihapiirit koti- eläimiseen, askareineen ja rakennuksineen vähenivät, kun eläintuotanto alkoi teollistua ja ihmiset muuttivat kaupunkeihin. Näin ollen myös rantakäärmeen elinympäristöt muuttui- vat. Rantakäärme tunnettiin lehdistössä pää- asiassa nimellä tarhakäärme koko tarkastelu- jaksomme ajan. Monen muun selkärankaisten ohella nimitys ”rantakäärme” päätettiin va- kiinnuttaa työryhmässä, jonka *Suomalainen Eläin- ja Kasvitieteellinen Seura Vanamo* asetti tarkastamaan selkärankaisten suomen- kielisiä nimityksiä vuonna 1949. Lista työryh- män asettamista nimityksistä julkaistiin seu- raavana vuonna (*Luonnon Tutkija* 3/1950). Rantakäärme-nimitys vaikuttaa yleistyneen lehdistössä ja mahdollisesti näin myös suu- remman yleisön keskuudessa Kansalliskirjas- ton digiarkistoon tehtyjen hakujen perusteella vasta 1960-luvulla ja sen jälkeen. Rantakäär- me rauhoitettiin monien muiden matelijoiden ja sammakkoeläinten tavoin vuonna 1983, kun uusiin rauhoitus- ja suojelupäätöksiin otettiin mallia Euroopasta. (*Etelä-Suomen Sanomat* 27.4.1983; *Maaseudun Tulevaisuus* 27.10.1983)

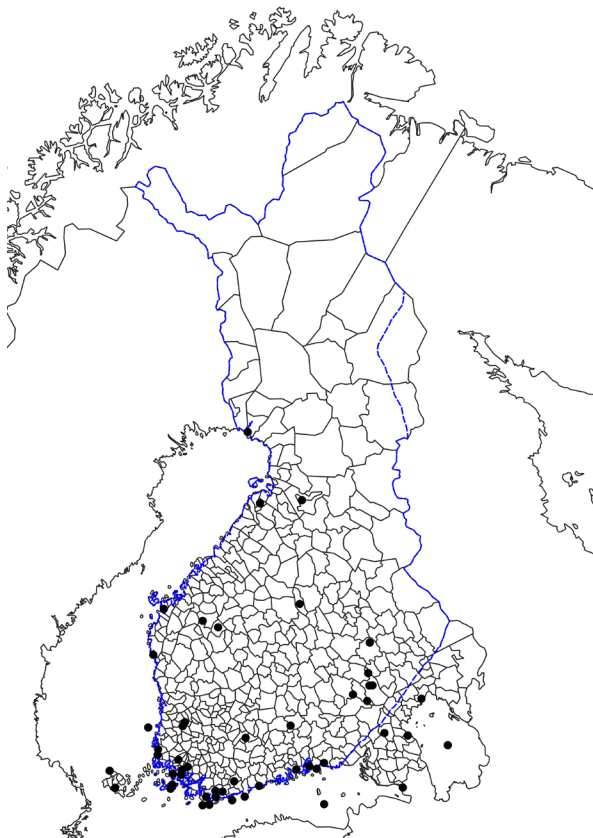
Rantakäärmehavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

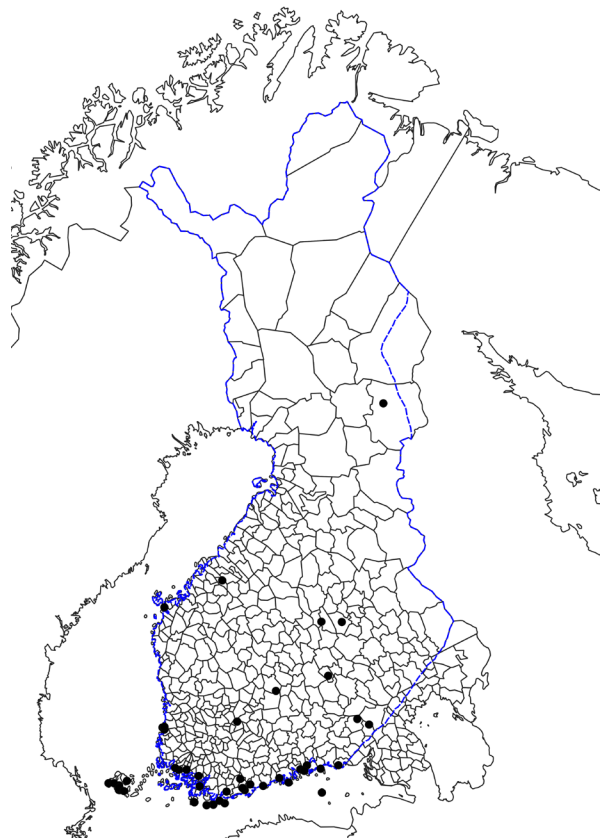
1869–1898

1900–1916

1920–1939

1950–1969

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Rantakäärmettä käsittelevää aineistoa on kerätty Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta sekä *Luonnon Tutkija*- ja *Suomen Luonto* -lehdistä aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *rantakäärme*, *tarhakäärme* ja *vesikäärme*. Rantakäärmeen nimitys ruotsiksi on *snok*, joka merkitsee myös kytää tai nuuskijaa ja muistuttaa verbiä nuuskia tai tutkia (snoka). Näin ollen haku on tehty etsimällä snok-sanan taivutusmuodot hakutoiminnolla, joka hakee tarkasti annetulla sanamuodolla (text.raw-haku). Ruotsiksi haku on tehty myös nimityksellä *vattensnok*.

Kirjallisuus

Huhtaniemi, Emmi. 'Suomalaiset elättikäärmeet'. *Antroblogi* 5.4.2020.

<https://antroblogi.fi/2020/04/suomalaiset-elattikaarmeet/>. Viitattu 6.2.2025.

Kaارlenkaski, Taija ja Otto Latva. 'Johdanto'. Teoksessa *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa?* Toim. Taija Kaارlenkaski ja Otto Latva. Vastapaino, Tampere 2022, 7–24.

Kaisila, Jouko. 'Kirjallisuus ja kokoelmatiedot maamme sammakkoeläinten ja matelijoiden levinneisyydestä'. *Luonnon Tutkija* 2/1949.

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

'Rantakäärme. Natrix natrix'. *Suomen sammakkoeläimet ja matelijat*.

<https://www.sammakkolampi.fi/rantakaarme/>. Viitattu 31.1.2025.

Vainio, Ilmari. 'Muutamia tarha- eli rantakäärme-öytöjä'. *Luonnon Tutkija* 4/1952.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hannu Salmi. Rantakäärme. © Hannu Salmi.

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912. Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>

Rupikonna

Bufo bufo

Teksti ja aineistonkeruu: Harri Uusitalo

Rupikonnan nimitys viittaa sen nystyräisestä ihosta johtuvaan rujona pidettyyn ulkomuotoon. Laji elää lähes koko maassa, joskin napapiirin pohjoispuolella harvalukuisena. Vanhassa sanoma- ja aikakauslehtien aineistossa pohjoisin esiintymä on Sodankylässä. Aukusti Juhana Melan *Suomen luurankoiset* -teoksessa (1882) esiintymien pohjoisrajaksi mainitaan Tornio. Myöhemmässä Kaarlo Eemeli Kivirikon täydentämässä ja toimittamassa laitoksessa (1909) pohjoisimmaksi esiintymäksi on puolestaan kirjattu niin ikään Sodankylä.

Lajista käytettyjä nimityksiä

rupikonna, rupisammakko, konna, korpisammakko, ojakonna, padda, vanlig padda

Vanhin paikkamaininta lehdistössä on *Satakunta*-lehdessä vuonna 1898. Jutussa kerrottiin erään torpparin ja rupikonnan kohtaamisesta näin:

Helmikuun 26 päivänä tapasi torppari Johan Mikkola, Lawian Haunian kylästä, ollessaan tukkiajossa talokas Lehmihoen metsässä Pomarkun Harholan kylässä elävän isohkon rupisammakon lumen päältä. Hän kosketi sammakkoa kirweswarrella sillä seurauksella että

Kuva 2. Rupikonna R. Sternfeldin teoksessa *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas* (1912).

eläin heti alkoi hyppimään. Awonais-ta wesipaikkaa ei M. sanonut olewan lähipaikoillakaan. (*Satakunta* 10.3.1898)

Vuonna 1900 *Pohjois-Karjala*-lehdessä puolestaan kerrottiin outokumpulaisen mäkitupalaisen vaimosta, joka yön hämärässä oli astunut rupikonnaan päälle, heittänyt säikähtäneenä tätä kivellä ja saanut sen seurauksena sammakosta roiskunutta nestettä silmäänsä. Silmä kipeytyi niin, että tilanne vaati lääkehoitoa. (*Pohjois-Karjala* 16.8.1900)

Rupikonnaa on kerätty myös ihmisen hyötykäyttöön. Vuonna 1954 *Uusimaa*-lehdessä kerrottiin, että Valtion seerumilaitos oli kiinnostunut ostamaan rupikonnaa ja että

niitä oli pyydystetty tähän tarkoitukseen paljon erityisesti Sipoosta. Rupikonnaa käytettiin raskaustesteissä, ja jutun mukaan ne olivat tässä tehtävässä hyvin luotettavia. (*Uusimaa* 9.9.1954)

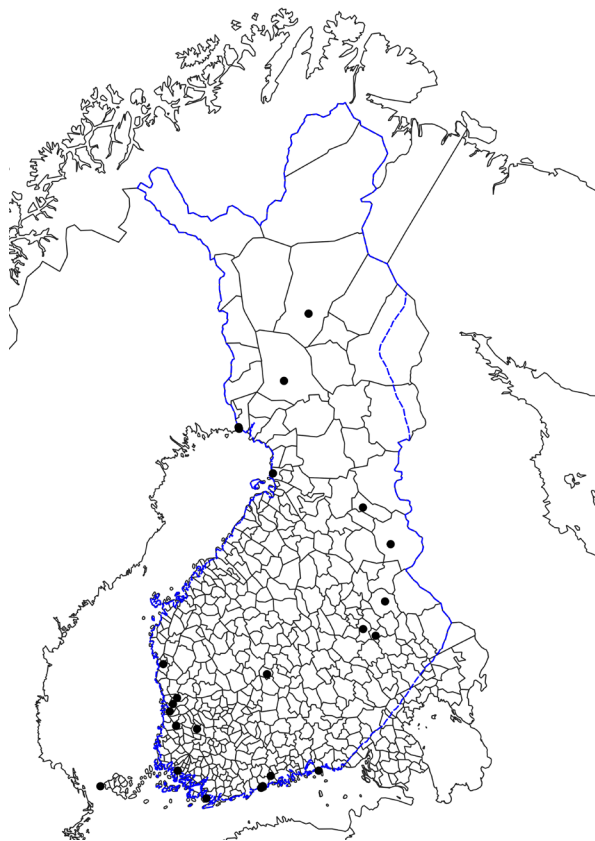
Rupikonnahavaintoja on voitu tehdä myös muiden lajien tarkkailemisen yhteydessä. Esimerkiksi vuonna 1963 Ahvenanmaan Signilskärissä vierailneiden tunturipöllöjen oksennuspalloista löytyi useita rupikonnaa. (*Uusi Suomi* 20.3.1963)

Sanoma- ja aikakauslehdissä esiintyvien rupikonna nimitysten osumamääriin nähden täsmällisiä ja luotettavia paikkamerkin-
töjä on melko vähän. Tämä johtuu siitä, että rupikonna on suosittu eläin erilaisissa kertomuksissa. Lisäksi se toistuu usein myös esimerkiksi ihmisestä käytettävänä pilkkanimenä. Ojakonna-nimityksellä tietoa etsivän on tarpeen muistaa, että sanalla on myös toinen vanha merkitys: ojien kaivamiseen käytetty oja-aura.

Hakusanat

Rupikonnaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *rupikonna*, *rupisammakko*, *konna*, *korpisammakko* ja *ojakonna* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *padda* ja *vanlig padda*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Rupikonnahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1898–1964

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Gustafsson, Niina, Joonas Gustafsson ja Markus Piha. 'Rupikonna – Bufo bufo'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.37626>. Viitattu 20.2.2025.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurankoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurankois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Mela, Aukusti Juhana ja Kaarlo Eemeli Kivirikko. *Suomen luurankoiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1909.

Kuvalähteet

Kuva 1: Diego Delso. Common toad (Bufo bufo), Hartelholz, Munich, Germany, 2013. <https://delso.photo/>. CC BY-SA 4.0. <https://tinyurl.com/9t35kar9>

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912. Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>

Rupilisko

Triturus cristatus

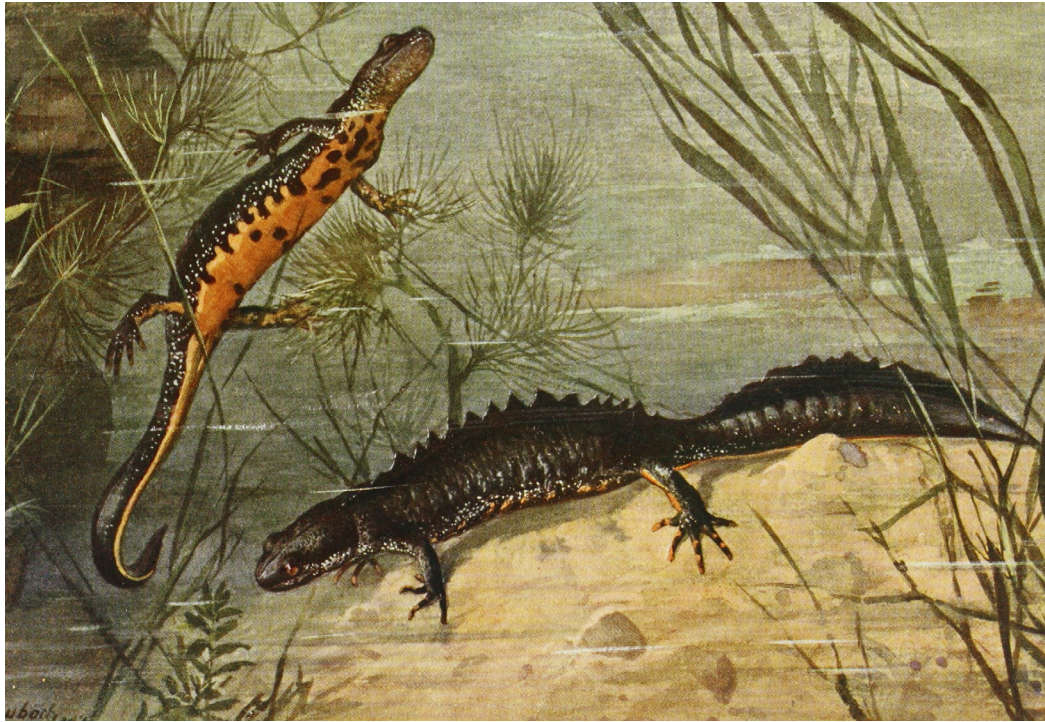
Teksti ja aineistonkeruu: Harri Uusitalo

Lajista käytettyjä nimityksiä

rupilisko, rupimanteri, isompi vesilisko, suolisko, större vattensalamander, stor vattenödlä

Rupilisko on toinen Suomen kahdesta salamannerista. Se on uudelta ehdotetulta lajiniemeltään rupimanteri. Laji on Suomen alueella erittäin uhanalainen ja esiintyy pääasiassa vain muutamassa paikassa Ahvenanmaalla ja Itä-Suomessa. Lajin tulevaisuutta uhkaavat esimerkiksi vesirakentaminen, turpeenotto, ojitukset ja ilmastonmuutos. Rupilisko on Joensuun kaupungin nimikkoeläin. Ahvenanmaan populaatiot lienevät peräisin Ruotsista ja Itä-Suomen populaatiot Venäjän puolelta.

Aukusti Juhana Melan teoksessa *Suomen luurankoiset* (1882) ei oteta kantaa rupiliskon elinpaikkoihin muuten kuin toteamalla, että se elää Etelä-Suomessa ja on harvinainen. Karl Emil Ferdinand Ignatiuksen teoksessa *Suomen maantiede kansalaisille* (1880) puolestaan todetaan, että rupilisko tunnetaan ainostaan Uudeltamaalta. Hänen teoksessaan kuitenkin lajin tieteelliseksi nimeksi on kirjattu *Triton palustris*, joka on tarkoittanut vesiliskoa. On ilmiselvää, että käsitys rupiliskon

Kuva 2. Rupiliskoja R. Sternfeldin teoksessa *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas* (1912).

esiintyvyydestä ja ylipäätään lajin tunnettuus ovat tarkentuneet merkittävästi 1900-luvulla.

Tämä on nähtävissä esimerkiksi Kaarlo Eemeli Kivirikon toimittamassa uudistetussa laitoksessa Melan teoksesta (1909), joka on selvästi edeltäjiänsä informatiivisempi. Siinä lajin esiintymisalueiksi kerrotaan sekä Ahvenanmaa että Ruskeala, joka nykyisin sijaitsee luovutetun Karjalan alueella.

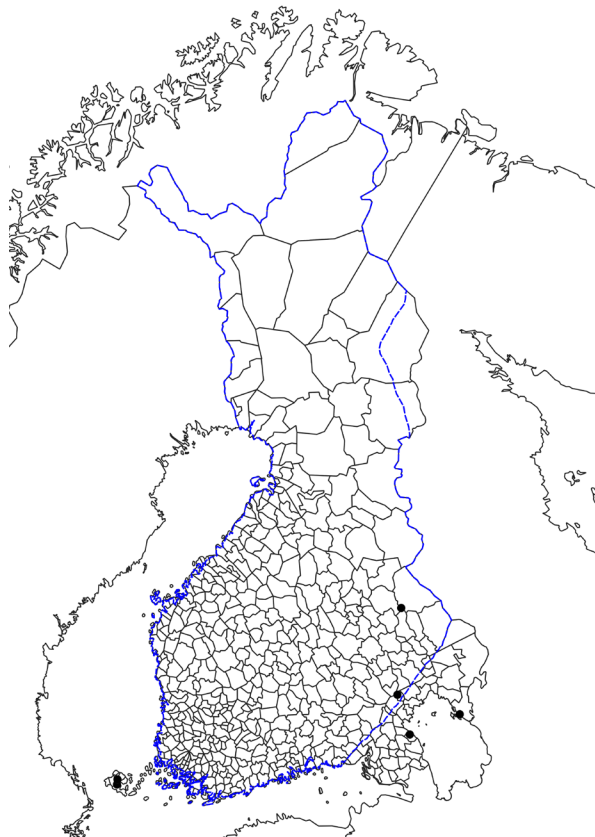
Huonosti tunnettu ja harvoin tavattu rupilisko ei ole saanut kovin usein lehdistön

huomiota aikojen saatossa. Kuitenkin esimerkiksi *Ilta-Sanomien* uutiseksi vuonna 1962 päätyi tapaus, jossa Lieksan Kolin läheisyydessä paikallinen mies sai epäonnisen rupiliskon onkisaaliikseen. Samassa jutussa arveltiin, että rupiliskoa ei ole tiettävästi ennen tavattu Pohjois-Karjalassa. (*Ilta-Sanomat* 21.6.1962) Muutoin rupiliskon yksityiskohtaisia paikkatietoja käsiteltiin lähinnä luonnontieteellisissä lehdissä *Luonnon Tutkija* ja *Suomen Luonto*.

Hakusanat

Rupiliskoa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *rupilisko*, *isompi vesilisko* ja *suolisko* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *större vattensalamander* ja *stor vattenödla*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Rupiliskohavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1931–1963

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Kirjallisuus

Gustafsson, Niina, Joonas Gustafsson ja Markus Piha. 'Rupilisko (rupimanteri) – Triturus cristatus'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.37628>. Viitattu 20.2.2025.

Hyvärinen, E., A. Juslén, E. Kemppainen, A. Uddström ja U. Liukko. (toim). *Suomen lajien uhanalaisuus. Punainen kirja 2019*. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, 2019.

Ignatius, Karl Emil Ferdinand. *Suomen maantiede kansalaisille*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1880.

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurankoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurankois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Mela, Aukusti Juhana ja Kaarlo Eemeli Kivirikko. *Suomen luurankoiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1909.

Kuvalähteet

Kuva 1: Rainer Theuer. The Crested Newt, 2006. Public Domain. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kammolchmaennchen.jpg>

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912. Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>

Vaskitsa

Anguis colchica

Teksti ja aineistonkeruu: Silja Laine

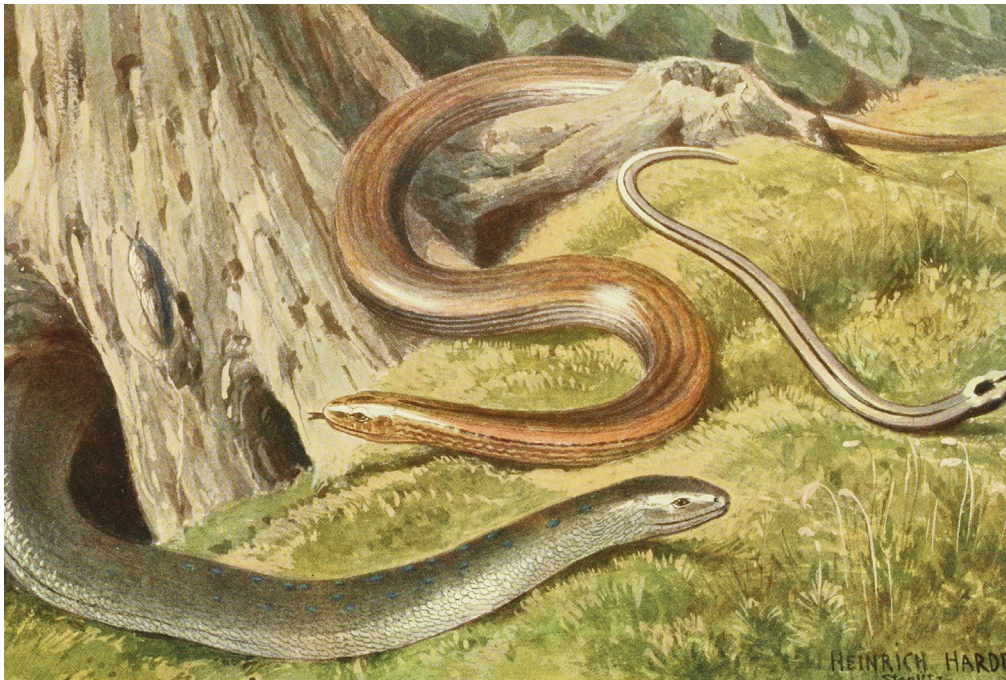
Lajista käytettyjä nimityksiä

vaskitsa, vaskikäärme, laiskiainen, ettersläare, kopparorm, ormslå

Vaskitsa on arka ja piilotteleva eläin, joka viihtyy kivenkoloissa ja liikkuu enimmäkseen hämärään aikaan. Vaskitsaa ei ole helppo havaita, minkä takia niiden määrästä ei ole varmuutta. Vaskitsoita kuitenkin elää lähes koko Euroopan alueella, ja se on kaikissa eurooppalaisissa kulttuureissa tuttu. Vaskitsa on jalaton lisko, mutta sen käärmettä muistuttava muoto on herättänyt ihmetystä, ja se on usein sekoitettu käärmeeseen. Vaskitsa on kuitenkin käärmeitä hidasliikkeisempi ja kömpelömpi. Sillä on sileä, kuparinvärinen nahka, jossa voi

olla sinisiä pilkkuja. Väri kuitenkin vaihtelee ruskeasta harmaan sävyihin. Vaskitsalla on myös liikkuvat silmäluomet.

Nykyisin sen latinankielinen nimi on *Anguis colchica*, sillä uusimmat DNA:han perustuvat tutkimukset ovat osoittaneet, että vaskitsaa on olemassa useita lajeja ja että useimmat suomalaiset vaskitsat kuuluvat itäiseen *Anguis colchica* -lajiin. Tutkimamme ajanjakson aikana siitä käytetään yleisemmin aiemmin tunnettua nimeä *Anguis fragilis*, joka on Linnauksen vuonna 1758 vaskitsalle antama nimi.

Kuva 2.
Vaskitsoja R.
Sternfeldin
teoksessa Die
Reptilien und
Amphibien
Mitteleuropas
(1912).

Fragilis tarkoittaa haurasta, mikä juontaa juurensa vaskitsan tapaan katkaista häntänsä sisiliskon tapaan. Tästä syystä luonnosta tavatut vaskitsat ovat yleensä lyhyitä, alle 35 cm:n mittaisia.

Vaskitsa on symbolieläin, joka mainitaan Mooseksen kirjassa (4. Moos. 21). Vanhatestamentillinen uskonnollinen symboliikka näkyy suomalaisessa uskonnollisessa kuvastossa, ja suomalaisesta lehdistöaineistosta löytyykin enemmän viittauksia Vanhan testamentin kuin suomalaisen luonnon vaskitsoihin. Onkin yllättävää, että vaikka vaskitsaa käsitteleviä lehtikirjoituksia on runsaasti, niin hyvin harvat kirjoitukset kertovat todellisista vaskitsoista ja niiden elinympäristöistä. Vaskitsoihin kohdistunut tutkimus, jota lehdistökirjoittelu usein seuraa, vahvistaa, että vaskitsoiden liikkeistä ei tiedetä kovin paljon. Kaarlo Eemeli Kivirikon mukaan vaskitsa levinneisyys vuonna 1924 käsitti koko Etelä-Suomen, Ahvenanmaan sekä Keski-Suomen 63° leveysasteelle, mutta kaikkia tietoja ei ole voitu vahvistaa. Myös vuonna 1949 kirjoitettiin siitä, kuinka vähän sen levinneisyydestä tiedetään (*Luonnon Tutkija* 1949/2). Ahvenanmaalla ei viime

vuosikymmeniin ole ollut havaintoja kuin yksittäisistä vaskitsoista.

Vanhan testamentin mukaan vaskitsalla on parantavia vaikutuksia, ja vaskitsaan on liitetty maagisia voimia. Uskonnollisten viittausten rinnalla suomalaisessa lehdistössä oli jo 1800-luvulla myös luonnontieteeseen perustuvaa, valistushenkistä kirjoittelua. Vuosittain, aina näihin päiviin asti, on ilmestynyt sekä suomeksi että ruotsiksi lehtikirjoituksia, joissa kerrotaan, kuinka vaskitsan erottaa käärmeistä ja että ne ovat myrkyttömiä eikä niitä pidä tappaa. Vaskitsat rauhoitettiin Suomessa vuonna 1983, mutta rauhoittamista ei edeltänyt näyttävää kampanjaa, kuten monien muiden lajien kohdalla. Ehkä vaskitsan piiloteleva luonne on pitänyt sen näkymättömissä. Silloin kun vaskitsahavainnot ovat päässeet lehtien palstoille, on uutisen aiheena ollut usein ihmisen ja vaskitsan kohtaamisen aiheuttama hätkähdys. Hitaasti liikkuvat, hyvin naamioituvat vaskitsat ovat yllättäneet sen pesää lähestyvät ihmisen.

1900-luvulta lähtien vaskitsojen on oletettu vähentyneen rakentamisen ja liikenteen takia. Vaskitsa on taitava uimari, mutta tielle

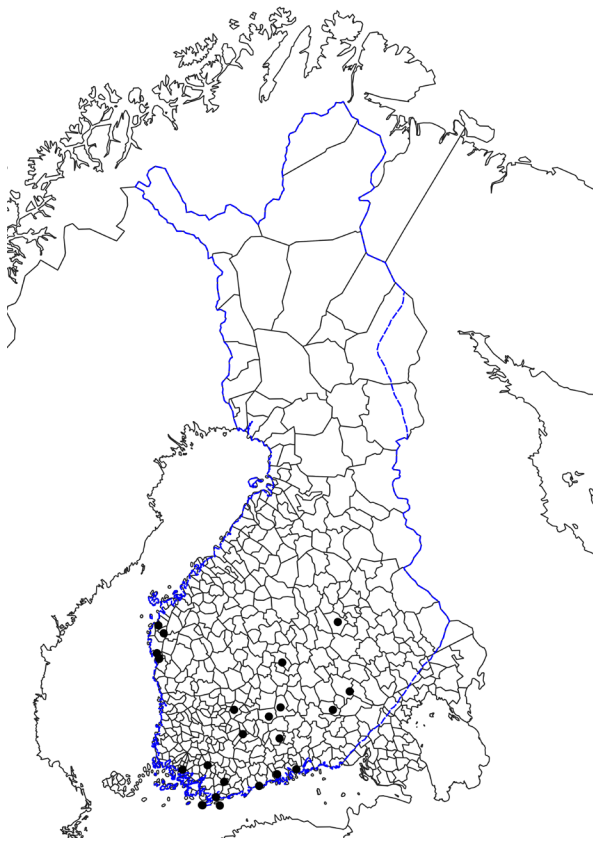
jouduttuaan se liikkuu hitaasti. Juuri tieliikenne on usein ollut vaskitsalle kuolemaksi. Vaskitsat horrostavat talvisin ja ovat saattaneet joutua yllätetyksi myös tietyömailla. Esimerkiksi Lahden seudulla tienrakentajat osuivat kaivurillaan useiden käärmeiden ja vaskitsoiden talvipesään. Tietyöläiset pelastivat käärmeet ja veivät kotiinsa hoidettavaksi:

Tie- ja vesirakennustyöläisten työskennellessä tietyömaallaan Juvan Kaskiissa löysivät he käärmeitten talvehtimispaikan, jossa noin 2 metrin alueella ja 70 sentin syvyydessä majaili 33 vaskikäärmettä ja 3 kyykäärmettä, jotka jo kaikki olivat jäätymispisteessä. Miehet nostivat käärmeet auton lämmityslaitteelle, jolloin ne heti

alkoivat osoittaa elonmerkkejä ja liikehtimiskykyään. Eräs miehistä otti kyykäärmeet haltuunsa ja hoitelee niitä kotonaan lasipurkissa ja katselee nyt iltatöikseen niitten sukkeluutta ja temppuiluja. Hyvin näyttävätkin käärmeet viihtyvän uudessa majapaikassaan. (Lahti 3.1.1951)

Vaativuudesta huolimatta vaskitsaa on pidetty kauniina eläimenä (*Hufvudstads-bladet* 22.5.1966). Sen symboliarvo on myös suuri, ja uskonnon lisäksi vaskitsa esiintyy usein runoissa, kirjallisuudessa ja uskonnollisessa kuvataiteessa. Yksittäiset havainnot vaskitsoista ovat suomalaisessa lehdistössä melko harvinaisia, mutta kulttuurisessa mielikuvituksessa niillä on merkittävä rooli.

Vaskitsahavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa sekä *Luonnon Tutkijassa* ja *Suomen Luonnossa* 1800–1969.

1855–1966

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Vaskitsaa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *vaskikäärme*, *vaskitsa* ja *kuparikäärme* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *kopparorm* ja *ormslå*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Kivirikko, Kaarlo Eemeli. *Suomen selkärangaiset – Vertebrata Fennica*. WSOY, Porvoo 1940.

‘Vaskitsa. *Anguis colchica*.’ *Suomen sammakkoeläimet ja matelijat*.

<https://www.sammakkolampi.fi/vaskitsa/>. Viitattu 27.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Thomas Brown. Slow Worm (*Anguis fragilis*), 2010. CC BY 2.0.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Slow_Worm_%28Anguis_fragilis%29_%286161245299%29.jpg

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912.

Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>

Vesilisko

Lissotriton vulgaris

Teksti ja aineistonkeruu: Harri Uusitalo

Nimestään huolimatta vesilisko ei ole lisko vaan sammakkoeläimiin kuuluva salamantteri. Laji onkin uudelta ehdotetulta nimeltään manteri. Vesilisko on rupiliskon ohella toinen Suomen kahdesta salamanterilajista. Se elää pääasiassa Oulua eteläisemmässä Suomessa, joskin yksittäisiä havaintoja on tehty myös pohjoisemmasta. Vesiliskoja havaitaan yleensä keväällä kutuaikaan lammissa, ojissa ja muissa pienvesissä. Se on kooltaan pienempi kuin suurempi serkkunsa rupilisko, mistä tietenkin on peräisin vanhentunut nimitys pienempi vesilisko.

Lajista käytettyjä nimityksiä

vesilisko, manteri, pienempi vesilisko, mindre vattensalamander, mindre vattenödlä

Aukusti Juhana Melan teoksessa *Suomen luurankoiset* (1882) vesiliskon levinneisyyden sanotaan olevan ”Etelä-Suomesta Venäjän Lapin rajoille (Kemiin) asti jokseenkin tavallinen.” Huomaamattomana lajina vesiliskoista ei lehtiaineistossa ole kovinkaan paljoa paikkamainintoja.

Aineistosta käy ilmi, että vesiliskot ovat kiehtoneet lapsia. *Pääskynen*-lehdessä julkaistiin vuonna 1914 aatelisen vankilaevan kelistan Mathilda Wreden lapsuutta ja nuoruutta käsittelevä kirjoitus. Jutussa kerrottiin, että ollessaan Haminassa sisäoppilaitoksessa

Kuva 2. Vesiliskoja R. Sternfeldin teoksessa *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas* (1912).

eläinrakkaalla Wredellä oli lemmikkinään joltakulta katupojalta saatuja vesiliskoja. Nämä tapahtumat ajoittuivat 1870-luvun jälkimmäiselle puoliskolle. (*Pääskynen* 3/1914)

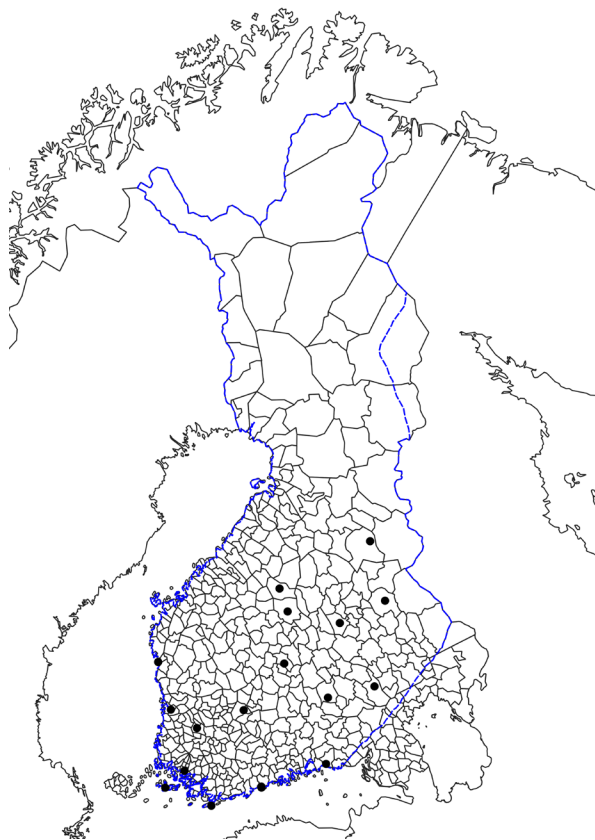
Vesiliskoja on pidetty myös koulujen kouluissa. Kouluneuvos Emil Johannes Buddén esimerkiksi kirjoitti vuonna 1919, että kouluissa tulisi olla mahdollisuuksien mukaan akvaarioita, joista voisi tarkastella pienten vesieläinten elämää. Buddénilla itsellään oli opetustyössään Savonlinnassa ollut akvaario vesiliskoja varten. Hän työskenteli Savonlinnan lyseossa 1889–1918. (*Kasvatus ja koulu* 1.2.1919)

Eräs kuopiolainen luonnon tarkkailija puolestaan piti vesiliskoa kevään merkinä. Hän päätti luontohavaintoja käsittelevän kirjoituksensa vuodelta 1960 seuraavasti:

Lopuksi saavun sorakuopalle, jossa läpi vuoden on vesi ja jonka kivikkopohjaan on alkanut kasvaa vesikasveja. Siellä kivien välissä ui sisiliskon näköinen, ehkä hiukan pienempi eläin – vesilisko; sen vatsa on näin kutuaikaan kauniin punainen.

Joka puolella on elämää ja höyrinää. Onhan nyt kevät. (*Helsingin Sanomat* 28.5.1960)

Vesiliskohavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1869–1963

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkarta vuodelta 1938.

Hakusanat

Vesiliskoa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *vesilisko* ja *pienempi vesilisko* sekä ruotsinkielisillä nimityksillä *vattenödl* ja *mindre vattenödl*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurankoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurankois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Gustafsson, Nina, Joonas Gustafsson ja Markus Piha. 'Vesilisko (manteri) – Lissotriton vulgaris'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.37630>. Viitattu 20.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Anevrisme. *Triturus vulgaris*, 2007. CC BY-SA 3.0. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Triturus_vulgaris.jpg

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912. Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>

Viitasammakko

Rana arvalis

Teksti ja aineistonkeruu: Harri Uusitalo

Lajista käytettyjä nimityksiä

viitasammakko, peltosammakko,
åkergröda

Viitasammakko sekoitetaan helposti tavaliseen sammakkoon eli ruskosammakkoon. Tarkkasilmäinen ja asiantunteva luonnossa liikkuja voi kuitenkin nähdä pienet erot ulkonäössä, ja lisäksi ääntely on oiva tuntomerkki. Kutevat koiraat voivat olla väriltään sinertäviä. Vanhassa lehtiaineistossa on monia selkeästi juuri viitasammakkoon viittaavia paikkamainintoja eri puolilta Suomea 1860–1960-luvulta. Nykypäivänä laji on harvalukuisempi Lapissa, kun taas etelämmässä paikoin yleisempi. Tarkkaa ja kattavaa yleisyystietoa on kuitenkin vaikea saada, koska laji muistuttaa

niin paljon ruskosammakkoa. Vieraslajeina Suomeen tulleet vihersammakot ovat uhka kotoperäisille sammakkolajeille, kuten viitasammakolle, sillä ne voivat syödä kotoperäisten lajien nuijapäitä.

Aukusti Juhana Mela luettelee *Suomen luurankoiset* -teoksessaan (1882) viitasammakon esiintymispaikkoja Ahvenanmaalla ja Turun saaristossa, Satakunnassa, Uudellamaalla sekä Karjalassa. Lajin mainitaan olleen harvinainen. Lehdistön paikkamaininnat puolestaan esitetään lähes yksinomaan luonnontieteellisessä *Luonnon Tutkija* -lehdessä.

Kuva 2. Viitasammakko R. Sternfeldin teoksessa *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas* (1912).

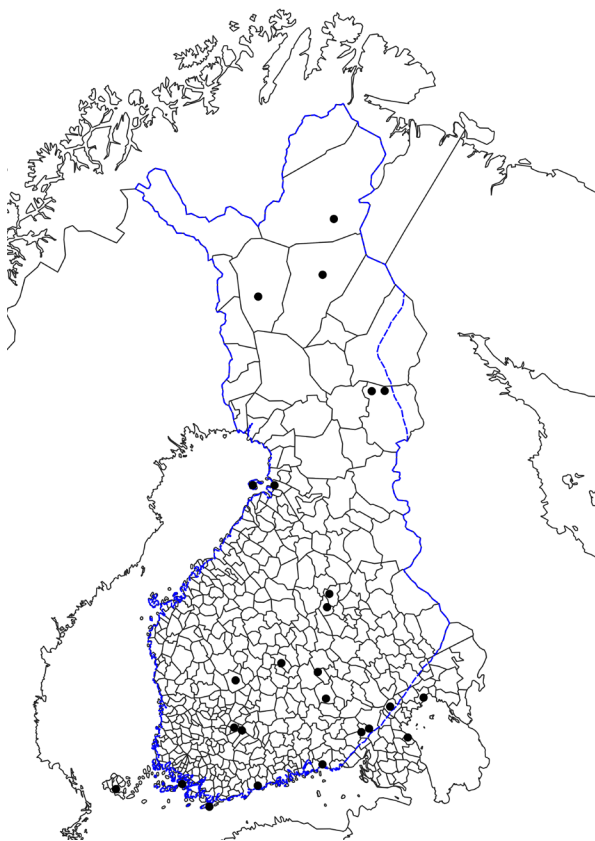
Esimerkiksi vuonna 1966 lehdessä esiteltiin karttakuvan kera joitakin uusia löytöpaikkoja (*Luonnon Tutkija* 70/1966).

Sen sijaan muussa sanoma- ja aikakauslehdistössä on pääasiassa yleisemmän tason mainintoja lajista. Usein kerrotaan, että laji

on harvinaisempi kuin samannäköinen tavallinen sammakko. *Maaseudun Tulevaisuudessa* kuitenkin mainittiin vuonna 1967, että lajia esiintyy Etelä-Suomen lisäksi Ivalossa. Samassa yhteydessä valistettiin lukijaa, että viitasammakon ”koiraiden pulputtavan äänen sanotaan muistuttavan teerien kukerrusta”. (*Maaseudun Tulevaisuus* 8.8.1967)

Viitasammakkoa kutsuttiin peltosammakoksi erityisesti ennen 1950-luvun alkua. Vuonna 1950 *Vanamo*-seuran nimistökomitea päätti ottaa lajille käyttöön nykyisen suomenkielisen virallisen lajinimensä. Kyseessä oli iso hanke, jonka yhteydessä valittiin Suomen alueella eläville selkärangaisille yksi vaikiinnutettava nimitys. Lista julkaistiin *Luonnon Tutkija* -lehdessä vuonna 1950. (*Luonnon Tutkija* 3/1950)

Viitasammakkohavainnot Kansalliskirjaston digitoimassa sanoma- ja aikakauslehtiaineistossa 1800–1969.

1968–1965

Kartan pohjana on Kotimaisten kielten keskuksen laatima pitäjäkartta vuodelta 1938.

Hakusanat

Viitasammakkoa käsittelevää aineistoa on haettu Kansalliskirjaston digitoimasta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta aikaväliltä 1800–1969 suomenkielisillä nimityksillä *peltosammakko* ja *viitasammakko* sekä ruotsinkielisellä nimityksellä *åkergröda*. Lisäksi aineistoa on haettu niistä *Luonnon Tutkijan* ja *Suomen Luonnon* numeroista, joita ei ole vielä digitoitu Kansalliskirjaston aineistoihin.

Kirjallisuus

Mela, Aukusti Juhana. *Vertebrata fennica. Suomen luurankoiset, eli luonnontieteellisen Suomen luurankois-eläimistö*. K. E. Holm, Helsinki 1882.

Gustafsson, Nina, Joonas Gustafsson ja Markus Piha. 'Viitasammakko – Rana arvalis'. *Laji.fi-tietokanta*. Suomen lajitietokeskus. <https://laji.fi/taxon/MX.37621>. Viitattu 20.2.2025.

Suomalainen, Paavo ja Paavo Voipio. 'Suomen selkärankaisten – Vertebrata fennica'. *Luonnon Tutkija* 3/1950.

'Vieraat vihersammakot'. *Vieraslajit.fi-tietokanta*. Luonnonvarakeskus. <https://vieraslajit.fi/lajit/MX.201008>. Viitattu 20.2.2025.

Kuvalähteet

Kuva 1: Carsten Siegel. Moorfrosch (Rana arvalis), Männchen zur Laichzeit, 2021. CC BY-SA 4.0. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20210326-IMG_1062-b_Moorfrosch_\(Rana_arvalis\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20210326-IMG_1062-b_Moorfrosch_(Rana_arvalis).jpg)

Kuva 2: Richard Sternfeld. *Die Reptilien und Amphibien Mitteleuropas*. Quelle & Meyer, Leipzig 1912. Public Domain. <https://www.biodiversitylibrary.org/page/12210241>